

Resurrección M. Azkue

BEIN DA BETIKO

Fitxategi hau “liburu-e” bildumako alea da,
liburu elektronikoen irakurgailurako prestatua.

Liburu gehiago eskuratzeko:

<http://armiarma.com/liburu-e>

Iturria: *Bein da betiko / Batxi Guzur*, Resurreccion
Maria Azkue (Ines Pagolaren edizioa). Euskal
Editoreen Elkarte, 1986

<http://klasikoak.armiarma.com/>

Egileari buruzko informazioa:

<http://zubitegia.armiarma.com/egileak/00354.htm>

Oraintxe sei urte argitaraturiko irakurgeti txiki au asko zabaldu eztaako, bigarrenez erakutsi nai dogu orri onen artean. Lekeition iazorikotzat erakutsi genduan. Onan da guzti bere ds ta ds sarriegi ez ezartearren, orri onetan oi dogun antzera bizkaitarrez, lekeitiarrez barik, berba eragingo dautsegu Txantoni ta Maripari ta beste enparau edo ganerantzekoai, mandazaiñaren aoan beren berarizko berbakunea oso osorik itxita.

Irakurgeti au iatorrizko ipuin-antzeko irakaspén baten sortu zan. Gure irakurle-artean bat baiño geiago egongo dira onetariko irakaspén edo *leyendak* dakiezanak.

Bat edo battxu guri bere elitzakiguz txarto etorriko.

Abbadieko Antoine iaunari

Buru-auste nekagarria ta garaitu-eziña izango litzakit zугan Abbadieko iakituna baiño ikusi ezik, nire gogamenak erara ta egoki adierazotea; baiña zугan Abbadieko euskalduna ta euskaldu-

nen aitalena dakustanez gero eztaukat zeri burua ausi, zeri nekatu ta armindu bere ez. Euskaldunak gara biok. Euskaldunak euskaldunagaz iardu ta erausteko, buruan argi andirik euki ezarren, biotzeko garra dau naikoa. Biok dogu erri bat maite, erri ederra: zaarra dan aldetik, gurgarria; doaiz betea ta zintsua danetik, maitagarria. Izkera batek alkaturik gaukaz biok, geure Ama Euskal-erriaren izkerea izanaz ganera, laguntasunik ezaz sotil da etsaiz edo arerioz inguraturik estu dagoalako.

Euskal-erriak, bizi al izateko, biotz bakar bat dauko, egiazko euskaldun guztien biotz guztia-kaz egiñiko biotza. Zer balio dau, euskaldunak batuteko, Pirineoetako mendi-erreskadeak? Zulatu beie (mendean daukelako) Españiarrak eta Frantsezak menditeri latz ori; arri-ikatz-kez kedartu beiez beren erraiak, gazteluz iosi daioela arrizko azala. Zer iaritxiko dabe albo-erri gattetxuok gure Ama zaarraren gorputza gau ta egun, oiñez ta burdiz, burdiñaz ta suz zauritua-rreren? Ezta asko gure Ama samurraren bizia il al izateko, beren bizkar-azurra (Pirineoetako menditeria) ta gorputza zulatutea. Euskaldun onak

munduan dagozan artean, Euskal-erria ezta berez erioko, ezta ez benetako areriok ez izen utseko adiskidek il al izango.

Euskaldun guztion anaitasuna zelanbait erakustearren, ezarri gura izan dot zure izen entzutsua ene irakurgaitxu onen leku agirienean. Zuk modu askotara, ezin obeto ta sarri erakutsi dauskuzu Bidasoatik onanzko euskaldunoi beste alde orretakoak dauskuen maitetasuna; nik, ortikoai emendikook dautsegunaren ezaugarritzat, gaurrate ezin ezer agertu izan dot.

Euskaldunak: nire izen da izatetxuak ezin dabena, Aitalen baten izate ta izen onak egin bei. Batu beiz gure biotzak *bein da betiko*.

Zazpi alaba galant daukaz gure Ama lazta-nak: Frantziari dautsela iru, Españiaren mendean lau. Zazpi aizta onek, orain legez erdal-erri bik menderatu bearrean, beste euron beste erdalerrik eurentzakotu ta bere, zazpirok biotzez da egiaz izango doguz beti bat: Euskal-erria.

Bilbon, 1892-garren urtean

Txakolintegi baten

Ezeukan goiz atan Maripak barriketan iarduteko gogo andirik. Noizik noizera amantalaz igozten ebazan beren begi negartsu ta gorrituak.

Otondotxu batzuk ur goritan sartu ebazanean, zokondoko gizonai arpegi tximurduna erakutsiaz, «ke andia dago gizonak (esan eutsen) eta eztaukazu beste lau egunean bere itxasoraterik. Ekaitz gogorren bat dakar aize onek dandarez.»

—Zer, bada, Maripa? erantzun eutsen Maripari itxas-gizon arek.

—Enakutsu begiak edegi eziñik?

—Astoen arrantzaak eta emakumeen negarrak badakigu, Maripa, zer balio daben.

—Eztaukat zeuri ezer esateko. Etzara zu asko erreko, itxasoak betondo illuna agertuarren; legorrean ondo zagoz; nok iaten emon eukiezkerro, eztautsu lo-zorroa asko arindu edo sumatuko mairako lain nok ekarri egon ezak. Aaur dabil nire senar taketa bere: umezain (aurzain edo

sein-iagole ez esatearren), dindirri-urtika ta kaleak austen. Amabietako txiliñaren durundi edo iskanbillak betiko moduan ekarriko dau a maira... ian-edanerako bere, eztirudi baiña... on egin daiola.

—Aulan, aaulan Maripa. Goiz guztian ortxe euki augu, tautik ez murtik ez deusik eraso eziñik. Begiak idigi ezin badaunaz bere ezein aoa itxirik euki.

—Aai, zu, politok, or zaukadaz, nori adarra io daukazunean pozik!

—Egin daun eure arlo edo sail ori?

—Egin da egiten diardut, antxiñako lapurren antzera. Sueteko arazo onek naikoa ezpaneuz, da nekeak iasoteko daukadan baiño barru sako-nagoa baneuka bere, or zaukadaz deika ta deiez, barrurik sakonenari ganez eragiteko bestean.

—Maripa, guk zeinbat edanago, i ainbat obeto.

—Zuk urdaillean ondartzta edo aretza andiren bat euki bear dozu, gizonak: edan-alak edan-arren, beti zakustaz edateko amurruz.

—Ekarri eiskun, bada, urrengorako txakolin indartsuagoa.

—Zein edarik zure urdaillari atzera eragin? Ezta itxasoko baga edo uin edo olatuen gizako txakoliña banekartsu bere.

—Maripa, amabietako txiliña dantzut.

—Bai, Erroke: egin betiko arrena.

—Aurra...

—Ondo beren moduko latiñakaz dakik, Erroke, arren egiten.

—Zelan irakatsi alan ikasi.

—Eure bizikoa izango intzan i sakristaukuntzan, Erroke.

—Maripa: nor dan orretarako beren bizikoa ta alagalakoa laster erakutsiko daunat. Aur berori. Kaisio Txanton.

—Kaisio Erroke.

—Txanton, erbi-txakurra izan baintz, ik euki izango euazan surrak!!

—Bai, Erroke, belarriak bere: baiña oiñik ez.

—Egia esan bear bada, Maripa lango emazte zintzoa, iasekoa, ganoraduna ta maratza daukan gizakume edo gizasemeak eztau arrapataka ibilli bear. Ezau i aizeak beingoan eroango. Zein sutegitan egin daue soiñeko txartes ori? Ori aldean daukaala, gure txalupeak tirabira egiñez-

kero, beruna legetxez ondoratuko intzake i.
Maripa, Maaripa; aamen au.

—Ori or dagoana badakit nik, Erroke; erantzun eban Maripak.

—Ikusi barik?

—Ori urreratu dana iakiteko eztot nik begirik bear izaten, belarririk bere ez; surrak izaten dodaz naikoa.

—Zer bada, Maripa?

—Alperrak berarizko usaiña euki daroe: alper-sundea. Orrelango Maritxu bat senartzat artu baiño oba neban monkategi baten sartu banintz: bai oba neban. Eztaiala laungoikoak gura izan: baiña gure Elizako San Kosetxu ederra ostuko baleuskue, neure senarra da agindu ta egiña langoxea, beronen seme ta ene seme eder au besoetan daukala, altara-ganean egoteko.

—Baiña, Maripa, senarra bizi dala alargundu nai euke?

—Bai, Erroke; pozarren. Ori an baneuko, zerua zeruan da zerua lurrean eukiko neukez. Emaztea baga elitzake au zeruan egon al izango, neu bear izango nenduke. Lurrean barriz, kalerik kale edo itxasoak austen dabillenartean, euki

darroat nik emengo zeru-apurra. Etxean sartuaz batera, agur nire barruko bakea: suetera badator, galerazo baiño besterik eztaki egiten; suetera etorri ezik, or guztion artean txutxuputxu barriketan iarduten dau. Neure erraietako semetxua berorren eriko zirimara bat izan ezpalekit! Erdu ona, amagana erdu, ene semetxu kutuna, baba-lora ederra; erdu apa apa, e!! geldi geldi, ezakit iausi, semetxu laztan ori. Nor dok maite, neure neure orrek? Nor? —Ma, ta —Ama, Aita? Zeinbat? —Mmmmar. —Amar baiño ez neure seme Don Diego, usakumetxu zurien orrek, beste guztiak ioan da bere, etxean egon bear izango dauan orrek? Neure Lorentzotxu, ma maitea, ma Amari... Ma eder orrek, ma. Nor da besoartean aukan au, nor? Nor nok ni, ni? —Mmma. — Eta an upa-kontran dagoan txapel zaardun gizona. Nor dogu?

Ama-semeak uso-antzera urrumadaka iarduenartean, Txanton upa-kontran egoan, mai-inguruko gizonai zer edo zer esateko gertu ta ernai.

Ezeutsen Txantoni barritsu-ezizena alperrik ezarri. *Lagun eletari, bideko zamari*, diño Lapur-

tarren esakune batek. Bizkaian, *kontu-kontulari bideko zamari*, esan daroagu; ta egi utsa da. Kontulariak, edo zeatzago esatearren, kontalariak, ibiltaldiko lagunen zamaak eroan ezarren, beren ipuin albista asmo ta barregarritasunakaz asko arindu edo euren astuntasuna errime aaztu eragiten dautse. Txantonek, esakune au beti gomuta izan baleu bere, barriketan iarduteko eukan baiño gutar geiago ezaban euki izango.

Lenengo aldiz txakolintegi atara ioanak, Txanton da Maripa alkarren ondoan ikusiezkerok, txakur bildurki bat katu erpe-zorrotzagaz ezkondurik egoala esango eban; baiña auzoko guztiak ondo ekien, alkarren antzik euki ezarren, alkar maite maite ebela biak. Txanton burugiña zan; Maripa, burutsua; Txanton, barritsu ta erausle utsa; Maripak, ixilla izan ezarren, miñari baiño eskuai gogo obeaz eragiten eutsen; ak beren egimen edo egitade guztietan ziramaratxu bat irudian; onek beronenetan emakume ganoraduna ta oartua zana agiri eban; bildurkor bildurkorra zan Txanton; Maripak launari baiño besteri ezeutsan bildurrik erakusten; senar gonaduna zan bata; bestea, ia kaltzadun emaztea; sorgin,

lamia ta pamerialak zer-esan asko emoten eutsen Txantoni; Maripari ostera, baldin beren berbaak siñistu bear badoguz, orretariko umeke-riak ezeutsen ardura ta aizola andirik emoten. Bata bestearentzat egiñak ezirudien: beroa ta otza, eguzkia ta euria, udea ta negua lurrerako direanak, zirean etxe baterako senar-emazte arek. Txanton baiño senar egokiagorik topa-orduko, edo neskazartu edo bigarreanean iaio bear izango eban Maripak; eta oni, arpegiz arpegi edo bekoz beko ak *Mari-droga* esanarren, bakarren *Mari-patxo*-geurea esaten eutsan beren biotzak.

Eztaiogun baiña Txantoni beren itzik atzeratu:

—Eztagoala zorgiñik esaten dabe gero.

—Txanton, erantzun eutsan batek, bazkaldu eik orain gogo onagaz arratsaldean azalduko dauskuk non dagozan ire zorgiñok. Agur, Maripa, berandu dogu ta kontua illuntzean edo...

—Bai, zoaz ondo, esan eban Maripak, ez orren ardura izan.

—Bezeraok urtendakoan, «mutilla az i Txanton», esan eutsan emazteak; amar da erdietan

urten da, besterik ezarren, umeari salda-tanta-txu bi emoteko, oraiñarte agertu ez.

—Auxe dago geurean: arin natorrenean, umeak eguzki geiago artu bear leukeala, berandutxuago elduezkero, saldatan... ta... txuak. Urrengoan ioan ez da kitu.

—Nok esaten dausk ioateko?

—Gagozan isillik.

—Nogaz batu az eu?

—Mandazaiñagaz da...

—Banaiekian. Orrelangoakaz gauza ona? Bat edo bati buru-auste andiak emongo dautsaz orrek, koko orrek oraindiño. Ai, aingeru batek beren errira baleroa!

—Itzat, Maripa, eu bakarrik az ona, eu bakarrik langillea, eu bakarrik biotz-berrea; eta ori uste izatea... neuk badakit.

—Itzat, ostera, guztiak dozak ezin obeak, guztiak zintzoak, guztiak biotz-beraak, eta au uste izatea zer dan edonok daki. Ezai beste bein orregaz batu, buru-arin ori. Ezetedago Lekeition Txantonentzako lagun erazkorik edo aiuturik? Zori onean aurkitu daizala ire Aita ta enea, arek itzoazan gizonak, arek!!

—Eta mandazaiña ta erbestekoa dala ta txakur amurratuagandik legez alde egin, igesi ioan, lepoa erakutsi, begiratu bere ez egin gura?

—Ai Txanton, Txanton barritsu! I ta ni aren antzekoak izan-orduko, amaika amaika ta erdiko agertuko iakuz uri onetan!!

—Onezkero salda ona eukiko dogu, e?

—Guk? Perrandes mandazaiñak uste neban. Lenengo erdiratu eik txisillua, ta laburtxua da baiña aur dagoan zamauaz edo mai-zapiaz estaldu eik: zatitu gero arto bero ori, lekuratu aulkiak eta ez lo egon. Tira, tira; igitu gorputz ori.

—Geiago?

—Arrena.

—«Guztion begiak Zeuri begira dagoz, launa, eta zeuk adiunez danontzako iakia emoten dozu: Zure eskua edegiaz, bizidun guztiok onegiñez aseten gozuz...

Arren labur onen urren sei *Aita gurea* ta *Agur Maria* gitxienez esan eroazan Txantonek, atze-
nez *Salve* bat.

Beti langoxe bazkaria ta sekulako gogoia euki ebezan egun atan bere Txantonek eta Maripak : katillukada bi salda aurretik, esteria oneko aza-

lapikoa, urdai ta okela gazituaz gozatua; arto-
erregutadaak ugari edo iori, unean unean txako-
liña, sagar eder bi atzetik, umearentzat euki
eroen salda garbia nora eztala.

Txantonek, Maritxukeriak ez aztutearren,
txakolin-tinditxu bat eroan eban umearen ezpa-
netara; Maripak, Txanton atan ikusi ebaneko,
«Uut, esan eutsan, umea bere eu lango zurrut-
zalea izatea nai aldok?»

Txanton barriz, emaztearen errespeari iara-
monik egin baga ta atsakabe andiren batek io
bear izan baleu legez, katillua mai-ganean laga,
umeari eskutik oratu ta zirkiñik egiten ezebala,
katillura begira gelditu zan luzaro; umeari, arna-
sa artuteko bere bildurrez, Aitari begira egoanar-
tean, aoa zabaldu ta begiak bustiten asi iakozan;
etxeko andra maratzak ezekian zer-esan, sena-
rra ta semea eskuz egiñak langoak ikustean; eta
katuak zer erabillen iñor konturatu-orduko,
«Maripa, esan eban Txantonek, esku zabalaz
belaunburuko txapel zaarra astinduaz, Maripa;
gure Lorentzo izen andiko gizona izango dogula
uste dot.

—Eta au esateko orrenbeste parizta? Zeiñek etedauko gatz geiago: bazkaritako aza burubageak, ala nire senar buru-arin onek? A Txanton, Txanton barritsu! Ez asko txarrago umearen txintxirriña paparretik dingilizka baeuko. Au gizondu baiño lenago, geu umetuko gozak, geu; eta olan bere, gizon eginda banekus!

Seaskan edo kuman ipiñi eik geure laztan ori, ta bestetan baiño obeto erabilli gero, neuk, kati-llu erratillu ta tresna-enparauak garbituten diardudanartean, lo eragingo dautsat-eta.»

Esan da egin: Txantonek umea seaskan ipiñi ebaneko, beren emazteak eztarri-ots zoli zoliaz bertso edo neurtitz onetxek entzun eragin eutsezan auzokoai:

1

Basa-txoritxu mustur luzeak
Ez igan zerura billa,
Aingerutxurik bear ezkerro
Orra or nire mutilla.

2

Bere musua edurra da ta
Sua biotza ta ezpanak
Berton urturik biziko dira
Nire bularra ta zanak.

3

Ai! nok leukezan urrezko orratza
Urre-miesa ta aria,
Urrez asi eta amaituteko
Ume onentzat iantzia.

4

Larrosatxuak bost orri daukaz
Kabeliñeak amabi,
Gure umea gura dabenak
Eskatu beren Amari.

5

Neure leioko inzirrituak
Illun-abarran begiak,
Ene umea lo datzanarte
Lo egin bei eguzkiak.

6

Argi goiztarra betor gurera
Betoiz izartxu gautarrak,
Ezpeiz lotsatu or ikusiak
Buruak illun da zaarrak.

7

Begi bik ikuskizun bat dauke,
Belarri biak zentzun bat,
Usain bakarra sur-zulo biak
Zeru-lurrak bat laubetzat.

8

Batu beiz orain beti betiko
Nire biotza ta irea,
Seme maitea, maite izan daigun
Ire ta nire Egillea.

9

Basa-txoritxu mustur-luzeak
Ez igan zerura billa
Aingeurutxurik bear ezkeru
Orra or nire mutilla.

Umea loak artu ebanean «atzo baiño goiz-txuago etorri gaur, esan eutsan Txantoni emazteak.

—Baiña nik illuntzean Elizara ioan bear.

—Beti eu? Neuk bere orretarakoxe etxean euki nai aut.»

—Txanton, iagi ta isil isillik, umea ez iratzartu edo esnatutearren kaleratu zanean «bai, esan eban Maripak: egia diño; gure Lorentzotxu izen andiko gizona izango dogu.»

II

Kai-ganean egotalditxu bat

Txanton kaleratu baiño lentxuago beren adiskideak kai ganean batera ta bestera ebilzan, aizeak puzturiko orbelen antzera; geienak kaltzerpean eukezan eskuak, batek bakarrik erabilzan aidean. Urrunetik ezautu ebazan Txantonek; eta egia esateko, eukazan baizen begi zuur da ziurrak euki ezarren, ezaban asko urreratu bear, izketan da eskuketan ziarduan mandazaiña ezaututeko.

Uda ta negu soiñeko bardiñak erabilten ebazan onek: zapi gorrizka bat buruan, txapel-orde; oraldi-antzeko kaltza laburrak; iakerik ez (iantzirik beintzat), garriko luze ta zabala, abarkatxu edegiak, kaltzerdi urdin bizardunak eta berarizko txartes nasai bat. Beren kokot gorri mamintsuari ta berna biribil guriari begiratueran «amaika okelatato iruntzi dauz orrek!» esan eroen *Arranegiko* atsoak. Ezekian isilik berba egiten, zuzen ibilten bere ez.

Txanton urreratu iakenean, barre-santzoka edo algaraka eukazan mandazaiñak beren entzule guztiak. Txantonek beren lepotik ziar-duela uste izango eban, Txili eritxon gizon sendo bat zerbait esatera aurreratu ezpalitzakio.

—«Eztakik Txanton, zer iazo iakon mandazaiñari Matxelegaz.

—Zer?

—Beronek esango dau nik baiño politoago.

—Bai, ni esango da *gusto* askogaz Txanton, badakik nor da Matxel?

—Bai bat, Basaldeko dendaria.

Ori Matxel da *tonto* bat. Ni ekarri *aceite* edo orio berari, ta paper bat bere nire erriko. Ni sartu goiz au dendan, ta esan Marcelino etxean bada-go; bera ezetz, ni baietz. Non dago? ni esan; bera zer ezdaki niri esan; ni esan gero bera bai egin dau *pedido* bat orio, sei il eginda, beste mandazaiñari; bera baietz *pedidoa* egin dau; ta ni esan berari «emen papera, eu Marcelino.» Bera «ni ez Marcelino, ni Matxel.» Nor da, ni orduan esan, nor da Marcelino de Foruria? Bera orduan «tximista bi, neu alnok.»

Txanton, barre? neu ez barre. Zer eritxi iri? Ez barretu, neu ezda nai izan *burla* egitea, *Arraioa!* Matxel bai, Marcelino ez. Zer da Matxel?

—Matxel Marcelino da, ta Marcelino Matxel; Txanton Antonio da, ta Antonio Txanton: ni, Antonio ta Txanton; a, Marcelino ta Matxel.

—Eta Matxel ta Txanton, Txanton ta Matxel *recentella* bi. Nire mandoak izen bat euki Riojan ta emen ta leku guztian: bat Platera, beste bat Tordillo, beste bat Carbonero. Zertarako izen bi? Ni bere bai Fernandez mandazaiña emen ta Fernandez nire errian.

—Perrandes?

—Zer nai i, Txili?

—Guk egunen baten Txantoni emakume-iantzi eragingo dautsagu.

—I dok ondo esan, Txili. Neure kortako manta zarra manta orrentzat ebagi. Txanton, noiz izango da?

—Niri soiñeko ori baiño obeto etorriko litzakioe beste askori artz-narrua.

—Ondo esan i bere bai, Txanton. Zelan esan euskaran *carnavalak*?

—Emen aratusteak deritxe, *Probintzia*-aldean iñoteriak edo iñauteriak, Naparroan iagoteak.

—Ondo, ondo. Ni *carnavaletan* edo aratustus... zelan?

—Aratusteetan.

—Ni *húngaro*-iantzi, Txanton emakume-iantzi, Txili artz-iantzi. Txanton dirua *recojido*, Txiliri kataia bat lotu neure mandokoa, neu makilla bat *pandero* bat eta Txili erabilli. Txili nai i?

—Ni, Txanton emakume-iantziakaz, arpegi agiriaz da kalerik kale ikustearren, artz ezeze deabru bere iantziko nintzake: noiznai, zeinbat lenago pozago.

—Roke, i bere bai etorri gugaz.

—Batuko dan diruaz Txiliren alabeari zerbait erostekoan, bai.

—Txiliren alabea ez beartu ezer. Ezda alan Txili?

—Onek barriketarako gogoia dauke, Perrandes.

—Ni emakume iantzi ta ikusi gura nabela esateko, zer egin etedot? Len bere aitatu dot baiña...

—Txita-kume ori, ezago beti emakumeen gizan, zorgiña ortik, lamiak andik, patoak eta pamerialak emendik?

—Egi guztiak eztira, Txili, belarri guztietarako iaioak; edo belarri askok, andiak izanarren... Badakit neuk nora noan.

—Barriketa gitxi, Txanton, da eurak onak.

—Ona bada, Txili: Zorgiñik eztagola diñoan... nak...

—Non iagozak bada zorgiñok? Kalbanoko mendian? Kaian? Nasa onetan? Non?

—Arek leku askotan, gitxien uste dan tokian. Batek badaki ementxe geure artean etedabilzan!

—Gure artean, nor? Eu zorgiña ezpaaz, tximista ori, etxagok emen beste zorgin-antzdunik.

—Neuk ikusi ezpaneuz... tira; baiña...

—Tximista gorria: betorkiguz mundu onetako ta besteko zorgin guztiak, iarri ai gero eurokaz eu edozein txalupatako alderdi batean, neu bestean iarriko nok; eta emendixek bat batera asi ta kalaraiño abantean garaituko banenduzu naroe-la eurakaz betiko.

—Ezeik orrelango astakeririk esan, Txili.

—Astakeria neuk? Eta nok esan bear... da Txantonek? -Tximista kaltza-estua: esku-artean baeunkat, txotxolo ori...»

Autuak azatz okerra eroala ikusi ebenean, mandazaiña ta lagunak, Txiliren da Txantonen erdian arteturik, Txiliren sumiña zelan edo alan amata edo itzali al izan eben. Txilik atzenez beren barrua azazkatearren, edu onetan berba egin eutsan Errokeri: «ez asarratu, dirauste, ez asarratu. Nor, tximista orren atsokeriak entzueran, asarratu ez? Baiña nogaz diardut buru bagako onek? Oilloen ekiñak oillotu enaien, nagoan geldi geldi.»

Au esanaz batera, txapela barrurago sartu ta eskuak kaltzerperatuaz besteakandik alderatuten ioan; Txili; etzan baiña asko alderatu, lepo makurtua lerdendu ta albokera begiratuaz Txantoni oles au egin eutsanean: «Txanton: esan eik nai dauan guztia, barritsu orrek; baiakiat txor txor txor iarduteko gogoz agoana-ta. Ire burutasunak baiño naiago naieukek itxaso bare bagaieukak.

—Nora Txili?, esan eutsan mandazaiñak beraganatuteko usteaz; ez ioan orra, neu bere ezda ikusi zorgiñak; egon emen.

—Ez ni ez; ni kanpo-aldera begira egongo naz, orrek diarduanartean.»

Ikusgarria izaten da beti itxasoa, atan edo batez bere ekatxaren arnaseak bizkortuten dabenean: atxakaz da kai-arriakaz topeka ta gora-goraka dabillega ikusirik, eizari batek kata-motz ta leoien burrukea gogoratuko leuke; base-ritar gitxi irakurria elitzake beren buruaren iaube izango; gudari edo marratiak, itxasoa goratutea lurraren txikitasuna neurtutearren dalakoan egongo litzakez; elizgizonak barriz Eliza amak gizon dongeakandik egunaro artuten dauzan zemai ta naibageak irudi izango leukez. Txili buru-gogorak ura baiño ezekusan, ur asko: gorantzean urdiña, atxak iotakoan, zurizkea, berantzean bits utsa; baiña guztia ura. Beste edozein, Talapean ianari-billa ebilzan itxas-txoriak ikusian, ume bat pitxiai begira legetxez gel-dituko zan, edo katua saguen zain, da mirua txindor papar-gorriaren zelatean egoten direan antzera: eztitan da adurra eriola. Nok, baiña, Txi-

liren mosuetan adurra ikusi, lotaldian edo iator-
duan izan ezik?

Etzan baiña Txili beren lanean aspertu, lana bada besoak bata bestaz laztandu ta nasa-
ganean begira egotea; ezta Perrandes edo Fer-
nandez mandazaiña ta lagunak bere etzirean
Txantoni entzuten aspertu. Txanton-gaitik ezta-
go esan-bearrik: kontuak nori iakin eragin
eukiezkero, ezaban ak beren semea bere gomu-
ta izaten.

«Txilik oraindiño siñistuko dau, esan eban
Txantonek mandazaiña eurakanatu iakenean;
bai, siñistuko dau oraindiño Txilik. Neuk ikusi
ezpaneuz, baiña neuk neure begi onetxekaz
(guzurra badiñot, lurrak iruntzi naiala) neuk ikusi
dodaz, da siñustu ez?

—Non ikusi, Txanton?, esan eutsan manda-
zaiñak.

—Geldi geldi esango dot. Guztiok dakizu erri-
erdia oraintxe lau illebeta erre iakuna, Talatik asi
ta ia geure etxeraiño.

—Badakigu.

—Niri esan dau *patrona* gaur, esan eban
mandazaiñak.

—Zelan erre zan? itandu eban begi bizkor bizkorrakaz Txantonek.

—Ori da *pregunta*. Nire kortako *techo...*, zelan esan?

—Sabaia.

—Nire kortako... ori iausi. Zelan iausi? Ni Riojara ioan ta lapurrak urten ta il. Zelan il? «Au esan da garrikopetik gaiñibeta ikaragarri bat argitaratuaz, atzazalak moztuten abia zan mandazaiña.

Txantonek barriz ikaratu ezpalitz langoxe arpegia erakutsi ta pipa-atsik ez artutearren Errokegandik alderatuaz «aurixe dago bada, esan eban, su baga ezta ezer erreten, baiña zelan puztu zan sua, ain arin da bizkor da arras Lekeitio-erdia austu al izateko? Itxasoan ezegon aize-putzik.

—Etxe zaarrak, adiskidea, suari deika dagozan zur gardamuak edo zerenak ianikoak, pipa onetakoxe suaz, bat bi iru lau... eun esan-orduko, neuk erreko neukez.

—Ez, Erroke. Ik eztakik zelan gerta zan, orduan gertarikoa.

—Euk baaldakik?

—Astia artu daigun, erantzun eutsan Txanton-
nek Errokeri. Torreko txiliñak sua nonbait egoala
iragarri euskuneko, gure Maripa umea neure
besoetan itxi ta txioa baiño ariñago kale-barre-
nera ioan zan. Ni, badakik Erroke, ikusguratsua
nok, eta emazteak etxetik ez urteteko agindua-
rren, zirrin zarran abarka zaarrak ondo lotu
baga, kalera atera naieuan neure burua ta ene
Lorentzotxuna. Nik ikusi nebazan ikustekoak!
Aitatuaz bakarrik dart dart daukadaz neure
erraiak.

—Esan eik esango badok, txotxolo orrek.

—Bai Erroke: orbelak legetxez etozan teilla-
tuak beera; beren moduko aize batek, nik bein
ez bein ezautu eztodan modukoak, putz egiten
eutsan suari; auspo andiren batzuk zerutik dingi-
lizka egozala uste neban. Alango baten, zer ikusi
neban nik!! Tximista gorria!! Jesus, zer dot esan
dodana!! Zorgin-aldra luze luze luze bat, santzo-
ka uluka irrintzaka miauka intzirika orroika,
baiña beti barreka ta alkarri eskuak emon-da
putz da putz da putz ikusi nebazan.

—*Re... contra*, Txanton, ze ederra aureskua!

—Begitasuna, besterik ez, Perrandes; Txantonen begitasuna.

—Begitasuna? Ez Erroke, erantzun eutsan Txantonek.

—Bai gizona: txakur goseak, ogia ames; gizon bildurti ta siniskorregiak barriz zorgiñak. Antxe, abeganeetan ibilli nintzoan neu, ta Maripa bere beeko alde baten ikusi naieuan. Ak balio iok, ak; ez ik, oillanda orrek! Eta ez berak, ez nik, ez iñok ezkaieuan zorgiñik ikusi, ez putzik belarriratu, ez santzorik ulurik irrintzarik ez orretariko zorginkeriarik entzun. Begitasuna, Txanton, begitasuna.

—Ezetz, Erroke, ezetz. Begi onetxekaz, lurrak iateko dagozan begiokaz, ikusi nebazan; guzurra badiñot, eneuke nagoan lekutik ziririk egin bear. Nik artu neban ikarea! Maripak saiñaz da ozpiñaz gau atan gorputz guztia igortzi ezpaleust, agur ni. Ez barrerik egin, egia da-ta.

—Txanton: i ez balio ioateko nigaz Riojara.

—Nora? itandu eutsan Errokek mandazaiñari. Gabaz bakarrik ibilli bear baleu, taketa legetxez gogorturik topako genduke au. Eztago leku txarrean gauzea. Nora? ta Erriojara, nor? da Txan-

ton, bai zera!! Ik, Perrandes, barreka diarduk, baiña eztakik oraindiño Txanton nor dan.

—Txanton da gizon bat makala, baiña ona laguna.

—Ez illunetan ibilteko. Maripari bein baiño sarriago entzun dautsat: goizaldean itxasorako ots egiten dautsenean, Maripak berak atariraiño ta sarri kalebarreneraiño lagun egingo ezpaleuskio, Txantonek beren tertzak laster etengo leukez, ezkeuke aurrerantzean onen laguntasunik eukiko. Barre, Txanton, barre? Alkarregaz gabilz au ta ni txalupa baten, neure atze atzean dauko beronen arrauna edo erramua. Onelango oillorrik!! Ikustekoa izaten da au legorretik urteeran: eguzkia agertu-aurretik, nik aste guztian baiño arren geiago egiten dautse onek zeruko guztiai.

—Euk ezaldok itxasora-aldietan arrenik egi-ten?

—Bai Txanton, itxasoraterik eztagoanean bere.

—I bere bai, Roke?

—Zegaitik ez, Perrandes? Kaitik urtenaz bate-ra popakoak Done Nikolasi ta Antiguako Andra Mariari arren egiten dautse; beste guztiok, txa-

pelak edo txanoak edo suestak eskuetan dauka-guzala, erantzuten dogu; eguzkiak beren arpegia erakusten dabenean, *Salve* bana danok: ekandu onek geure asabakandik iatorkuz.

—I bere bai, Roke, zorgiñak ikaratu?

—Nik zorgiñik dagoan edo eztagoan eztiñot. Leberañen amama zorgintzat dauke guztiak: nik eztakit. Baiña nik bildur ez izatearren eztot arren egiten: aur dago bada untzea.

—I zegaitik *rezoak* egin?

—Aamen au. Bildur izan ezarren, arrenik egin ez? Mendebal gogorraren putzak Kala-aldean estu ta larri garabilzanean, arren zeruari, ta ordurarte mandoari *arre*? Ori ezta gure lege zaarra.

—Txili egiten da?

—Txili beren egikizunak legorrean euki daroe. Baiña egin ez? Euskal-errian eztago, Perrandes, besteriko arraiñik.»

Mandazaiña, onetariko autua gizonen aotik entzunak asko arritu eban; eta Erroken albistaak gora-bera, Txili sendoa ain laiñekoa izateari arri-garriagoa eritxon. Onetarako Txanton biraldur nai izan eban Txiliren eske edo billa; ta Txantonen

nagitasuna edo atzerakuntzea ezautu ebanean, Errokeri esan eutsan Txiliri dei egin eiola. Au agertu ekionean «Txili, itandu eban, i bere bai euki bildurra zorgiñai?

—Esan daust Errokek, eta badakit zer esan gura dauan. Ni gaurrate enaz iñoren bildur izan, izango bere ez. Eta au *dala ta ezta*, zerua aztu gizonak? Iaungoikoaren gomuta ezta gizona, Txanton bera baiño bere *ortik emendikoagoa* da: Txanton, oilloa; orretariko gizona, ganbelua.

—I ta Txanton altarara, *santoak* biak.

—Nortzuk? Txanton da ni? Baiagok oberik. Txanton iñora eroateraezkero, eskintokira eroango genduke, Perrandes.

—Zer da ori?

—Eskin tokia oillo-lekuada.

—Bai, gizona, i esan beti ondo.

—Ni barriz edo nire gorputza, legorrean illezkero, lurpera eroango dabe; bestela...

—Txili, ori beranduago; ez esan ori orain. *Car-navaletan* edo orretan egun Txanton emakume iantzi, Txili artz iantzi, ta ni *Húngaro* iantzi; ta gero ni apari andi bat emon guztiari.

—Ezteguko aparia baiño gozoagorik, onuratsuagorik, eztiagorik eztago, Perrandes.

—I barriz beti ago, Erroke, adarra io nairik.

—Bai, Txili; adarra Roke euki, idi iantzi au.»

Beste arkuntza edo era edo muga baten arratsalde atan egin eben beste barre egin balebe Errokek eta lagunak Perrandesen esakerakaz, ezeutsezan onek orduan legez ontzat artuko. Berarizko garatzen bat erabillen esku-artean mandazaiñak: Txiligandik aldendu gura ez, Txili nondik pozarren eukiko, Txili gora, Txili beera ta beti Txili. Ardao barria edan eragiteko atxakia edo estakuruaz, alkarregaz ioan zirean bata ta bestea, mandazaiña egoan ostatura.

Ezekian Txantonek euren artu-emonen barririk, eta iakin-guratsua zana ez ukatutearren, Errokeri ta Leberin zaarrari itandu eutsen zegaitik eteebilzan arek orratza ta aria, edo argia ta gerizea legez. Edozein albistak, entzun-barrian, arritu ta konkortuten eban Txanton, da etzan asko Leberiniñen berbaak entzuten aoa zabalik gelditutea.

—«Txilik txokoa egingo dau, Erroke; esan eban Leberiniñek.

—Bai zera!

—Ez zera! ez tizan da adurretan dabil beragaz
beñik bein.

—Nire alabea balitz, iakingo neuke zer egin.

—Aberatsa dala diño e bada.

—Urreneko intxaurrak beti ots andia. Balitz
bere, zer?

—Emendixek urte betera gaur baizen adiski-
de izan daitezala.

III

Maripa ta Katalin

«—Berandutxu etegoazan nago, Katalin.

—Ez, Maripa: txiliñak badiardue, ta isilduarte ezta Elizkizuna asiko.

—Gure Txanton lango gizonik! Ordurik ezin izenta lekio. Esan neutsan orduan etorri balitz, onezkero Elizan gengozan. Nire agindu guztiai baietz erantzuten dautse aoz, egimenez ezetz. Katalin: ire senargei dontsu ori nire senarra baiño esangiñagoa izan dailla.

—Perrandes, errian edozer esanarren, iaseko mutilla da.

—Zer diñon, Katalin? Iasekoa ori? Ta ganera mutilla? Iasa zer dan bere eztaki orrek; mutilla dana badantzugu. Batek badaki ezkondata dagoan ala ez!! Urruneko arraiñagaz kontuan ibilli, Katalin.

—Ik beti orrelangoxe detua ta ekiña.

—Gaztetasuna zoroa da: gero egunen baten alperrik negar egiteak eztau balio izango. Txantongaitik nik edozer esan daroat; baiña erbeste-

ko gizon guztiakaz bat egin al balitz bere, naiago izango neuke ene senarra.

—Erbestean ezin egon leike gizon onik?

—Gitxitan ikusi dot neuk berori Elizan, da orduan bere... izan leike, baiña... nire surrak gero... Ona Katalin: ezaut alabea, alaba bat legetez nik i maite izanarren. launak nai izan da nire erraietan sorturikoa baendut...

—Bada ni, edo orretxegaz edo beste bat ez bategaz enaz ezkonduko.

—Eztagoz berton mutil morrosko eder on bana-banakoak? Kose Kulian bat aor eztago, gitxi gitxi langoxea? Leberin bat? Peillo gorraren seme biak, eta beste amaika? Gazteria ederra eztoigu beti Ondarroan ezautu? Eta itxas-gizonik senartzat artu nai izan ezik, nora iges egin dabe Izpasterko mutilko arpegi-ederrak?

—Baiña orrek...

—Zer orrek, orrek zer? Ondasun billa abil Katalin? Orretara-ezkero ez beste baten zain egon: geure auzoan bizi da Ameriketatik oraintsu erriraturiko mutil zaar bat, orrazi zaarren aginduna. Iñoiz ondasunik pillotu bada, baeidauko orrek urre gorria ta urre zuria baiño eztana.

—Orregaz ezkondu? Gizonak salduaz da lapurretan aberasturiko aker zaar, koipedun, arlote orregaz? Neu? Satz sortuko al-iakoz berorren urre-pillook!

—Ori larregi esatea da. Ziur iakinarte, etxako gizoni orrelango iraiñik ezarri bear; ziur iakin da bere, kontuz kontuz, ezin bestez da miiña labanegitu barik.

—Perrandes ezta orren erikoa, izango bere ez. Esatea bere! Perrandes lango mutillak eztira orma-bedarra legez nungura ta lekuan lekuan ikusten.

—Ez e? Erruki aut Katalin: erbien begiak dirudie ireak; edegirik dagoz, baiña lo; eta (auxe dogu damugarriena) iratzartueran negar egingo dabe. Gure auzoko dirudun ori, zelan alangoa ta bada-ezpadakotxua ta ortik emendikoa ta guztia bearrekoa dala batzuk esanarren, euskaldun garbia ta euskaldun garbien semea dozu; onez ganera kristiñaua, Eliza onetantxe bateaturikoa.

—Eta zer?

—Ondasun-billa abiatara-ezkero, ez kanporatzen ioan, aar berton senargei ona. launaren lege-

ko bizi-lagun on bat gura badon barriz, ez katalin erdal-erriko mandazaiñi begiratu.

—Batek esan bear leuke gauzea! Nora begira egon intzan eu, Maripa, Txantonen gura izateko?

—Neure Txanton?

—Begiak itxi ta bere naiago dot...

—Bai, Katalin; begiak arras zarraturik artuteko ohea don ori, kirten ori. Ezakit, baiña, asarratu, ez sumindu, ez goragoraka ta purrustadaka asi. Perrandes eztakigu ez aberatsa danik, ez mutilla danik, ez ain gitxi kristiñau ona danik; kristiñau zintsua ta mutil ondo eukia balitz, elitzake ori ire atzean ibilliko. Ezaldago beren iaio-terrian neskatilla on-zalerik?

-Perrandes nor dan ondo dakit nik.

-Nok esan-da? Perrandesek berak esan-da, e? Aai, Katalin, ene alabea!! Damu izango euke eure bizi guztian.

—Elitzake nire damu ori iñoren lepora iausiko. Emakume onen eramena ta ekiña!

—Eutsi, Katalin, ur bedeinkatua. Gogoz arren egin gero, gogoz.»

Txantonen emaztea ta Txiliren alabea Elizarratu zireanean, mutil koipeztotxu batek Antigua-

ko altaran argiak isioten iarduan. Altara-ganean kandela bi baiño ezebazan ipiñi, alderdi banatan bat; argi irukotx bi isio ta iza ebazan gero zokondoko txikotakaz, atzenez erdiko estalki zurizkatxua amarra edo txikot intziriti batek goratu ebaneko, Elizako gizon da andrazko guztiak buru makur makurraz da bat batera agur egin eutsen Antiguako Andra Mariari.

Gizonen gorputza aztertu ta ezautu daroagun antzera, erri bat, aztertu ta ezautu gura izan ezkerro, kaleak zantzat euki bear izango gendukez, etxeak azurtzat, odoltzat erritarrak eurak, besotzat bideak, burutzat auzi-etxea edo uriko-etxea: Elizea izaten da errien biotza.

Gizona zelangoa dan iakiteko, eztoгу burutik beazetara neurtuten, gizon andiak sarri asto andiak izan doazalako. Erriak ezaututeko bere, kaleetako txikota ezta neurrik onena izaten.

Lekeitioko uria ondoen da zeatzen illuntzetan ezautu eikean: Elizaraturik. A da Elizea! An Ama Mariak biotzeratuten daben atsegiña da atsegiña!

Gure kondairatxu au baiño askozaz oraintsuago, zapatari barregarri bat bizi izan zan

Lekeition bertan. Eriotzako ordua eldu zanean, abade txikitxu batek, gau ta egun beragandik aldendu edo alderatu baga, ondo ilten lagundu eutsan. Beste gauza on askoren artean «Urlia, esan eutsan zapatari erdi-illari, poztu ai. Nok leuken ire zori ona! Gure Eliza ederra laster barri-raztuko dauskue, ta ik zerutik polito polito ikusi al izango dok.

—launa, erantzun eutsan oekoak; nik neure aukeran itxi-ezkero, lurretik ikustea naiago izango neuke».

Zapatari orrek, beetik ikusi ta bere, ona eritxon; da ziurtzat euki leikenez, zeruan baldin badago, amaika bidar beren erritarrakaz batu ta guri begira dagoanean pozezko adurretan esan izango dau ak *ederra da gero Lekeitioko uriaren biotza!*

Lurreko gei guztiak alde bi daukez: aurrea ta atzea, kanpoa ta barrua, ganea ta azpia, agiria ta estaria. Gure begiak alde bat baiño eztabe begirakune baten ikusi al izaten; launaren begietarako barriz eztago atzerik, azpirik bere ez, ain gitxi estaririk: gauza guztiak, gizonen gogamen da asmoak, uste ta gurariak, begirakune bat

bakarraz alde guztietatik dakusaz goiko Ikusleak.

Beetik ikusiriko ezgauzatxu onei goitik begiratu al bageutse, zeinbat egi elitzakiguz guzurtuko? Amaika bidar lotsatuko gendukez geure burua ikusiak!

Gau atan Txiliren alabea Elizan ikusi-ezker, betuleai zirkin eragin baga altarara begira ta beren ezpanak motzaillen artazi edo guraizak legez gelditu baga alkar ioten, zein gurasok ezeutsan laungoikoari bera langoxe alaba elizarakoi bat eskatuko? Baiña alde bat baiño ezekusen: agiria, barrukorik ez. Maripak besoan atztximurkada bi egin ezpaleutsaz, antxe geratuko zan Katalin altara illundura begira ta mandazaiñaren irudia begitasunez ikusten.

Bata bestearen ondoren kaleratu zireaneko ta Maripak eskiñitako ur bedeinkatuaz zer egin ezekiala, «Bai, esan eutsan Kataliñek: erdalduna ta erbestekoa dot, baiña bera langoxe beste bat ezaututearren, diruak emon leikez. Nire lepotik aspaldion barriketan da zurrumurru diarduenak, badakin, Maripa, zer dauken? Guraria, beren esteriako baten guraria, ta neu ikusi eziña.

—Uuuujui: ire kontuak ezin esan daikez mutuak, nik egingo neukean barrea! Guraria neuk? Mandazain taket baten guraria? Ezkondu-teko banengo (ondo entzun gero, ondo: ez albo-kera begiratu, kaltza nasaidunik ezton agiri-ta) ezkondu-teko banaiengon, berreun mandazain euren antzeko bi milla mando ta guzti baiño naiago izango naieuken Txanton bat soiñeko utsakaz, goian zerua ta beean lurra daukazala.

—Eztot nik igaitik esan.

—Nigaitik ez, e? Gaisoa! Eztaukan ik erru guztia, eure Aitako sur-andiak baiño.

—Gero... gure Aitari ez esatea.

—Ire Aitak eztakialakoan ago, arri-koskor guztiak beste gauzarik eztakienean? Aur ezta-rabil bera Errokek, goiz da arratsalde, mandazaiña gora ta mandazaiña beera, gortu-agiñik?

—Isiltxuago, Maripa; geuri begira dagoz guz-tiak eta isiltxuago.

—Ikingo dot nik oraindiño ori nor dan, txori polit ori. Naiago enduket, Katalin, eskeko bate-gaz ezkondu-ta ikusi, orrelango...

—Eztaigun geiago iardu ta ekin. Eskeko bate-gaz neure burua? Beste batek gauza ori esan

baleust... Maripa, zeinbat eragiñago ziriñago; alper da Maria makillatu, ezpada berez biurtu.

—Neskazaartuteko arrenkuratan ago? Neuk erakutsiko daunat Mariñasi ezkontzalaria nun bizi dan. Edozeiñen, edozeren da edonungo barri eidaki.

—Alper dala Maria makillatu...

—Tira, bada, tira. Egiunea eginda badago, ez atzeratu. Egun atan txilintxuen ordez arranak Elizan gertu bear izango doguz; albotikotzat mando andi bi, beralangoxe erraldoe bi, ipiñiko dautsaguz Perrandesi; eztegu-etxean aulkirik ezta bear izango, oriotako zaragi puztuetan iarri ta iezarriko gara.

—Ezein iarraitu, Maripa; osterantzean eztaunat iñoiz agurrik egingo. Barre?

—Aide, aide; or konpon, ondo ibilli; gorantziak eta eskuetako munak eta oiñetako igortziak oriodunari».

Kalean eurakaz batera ioazanen ardureak ezeutsan Kataliñi aldenduten larga edo laketu; eta Burgosko astotxuarena ez egitearren, ezeban Mariparen albora edo aldamenera urreratu gura izan. Alkarri loturiko txakur asarratu bi

legetxez, ibilliago ta ariñago ioazan biak: murmur bata, agiñak agirian bestea. Mariparen etxe-ingurura eldu zireanean, Katalin bekoki txordoaz da zerbait atzeraturik, «iñok nai ezpadau bere...» esaten abia ekion «ezaz ezkonduko» erantzun eutsan Maripak. Ezeutsen alkarri besterik esan, aldendu zireanean.

Berantz begira ioan Maripa, kaleko sakonuneetan maskalez ez ondatutearren; ezaban burua iasoko, Errokek eta Leberin zaarrak oles egin ezpaleutse. Alkarri «gau on» esan da gero, Txantoni burutik zorgiñak kendutearren okerre-riaren bat egin bear ekiola esan eban Errokek. Beren asmoa adierazo ebanean, barreka abia zirean irurak; Maripak barrean barrez ezeutsan ezer erantzun al izan.

IV

Txantonen barriraztasuna

Aparia aoan eukela sartu zirean Mariparen txakolintegian Erroke, Leberin zaarra ta Santi amugiña. Euren etorrereari luze eritxala egon zan Txanton, apaldu ta gero semeari lo eragin eutsanetik orduxerarte. Txili beste irurakaz ez ikusirik, arratsaldeko eztabaidatxua gogoratu iakon, da berak egiteko eukan itaunea Erroken aotik entzun ebanean, asko geitu iakon beren keizura ta arrenkurea.

—«Nun etedabil gaur Perrandesen aitagiña-rreba izatekoa?

—Nor? Txili? Aotik kendu daustak, Erroke; neu bere orixe itanduteko egon naz. Beste egu-netan ordu onetako beti agertuten iaku. Ezer egin eteiako, bada? Badakit urrean zek atzeratu daben gaur. Astakeriak miiñean artuten dabeza-la esan dautsat arratsaldean, da nik barriz eztot bera mindutearren esan. Astakeriak edo... neuk badakit... arira eztatozan esakeraak lantzean

edo noizean bein aitaturen dabezana, ezta egia, gizonak? Enaizu gero salatu.

—Ezai umea izan, Txanton; ori baiño gorabera ta lor geiago dauko ak biotzean. Eu gaur Elizara baga, e?

—Ez niri errurik ezarri, Erroke, an dagoanari baiño.

—Maripa, enekian orrelangoa intzanik.

—Gogorik ezeukala igarriezkerok, zer egingo neban, bada? esan eutsan Errokeri Maripak. Sutondotxuan bero berotan gelditu eragin.

—Guzurra bere, berbea da, esan eutsan beren senarrak. Ez sinistu oni, gizonak: bazkalostean, goizetik etxeratuteko beronek agindu, ta orain ori esan?

—Illuntzeko aize otzak ene senar epel oni eztautso on andirik egiten; arratsaldea zer edo zertxu artu baga igarroteak bere ez.

—Zori txarrean eskatu neutsazan bein txakolin-txiztil batzuk eta ogi-apur apur bi. Ni baiño iatun da edari-zaleagorik ezpalego...

—Ezakit, senarra, gorritu; antxiñatik etxekotuta daukaguz entzule onek; adiskide ta bezero zaarrak doguz, Erroke.

—Zer, Maripa?

—Txakolin-saltzaillea baintz, zer gurago izango euke? eure aurrean pitxerdi, ala atzetik eta ezkutuan pitxarkada osoa edatea?

—Beste batek edateraezkero, zeinbat gitxiago naiago; baiña neuk edateraezkerokoan, betoz pitxarkadok. Nora oa, Txanton? Umeagana onen goiz? Itxi eiok orri lo egiten: bakean dagoanari...

—Bakean itxi. Ori iñoat neuk bere bada; auri, orixe, berori. Berak, Maridrogak, egia eztana iakin da bere, esan! Bakarrik gagozanean, Kristorenak esan daidazala; leporatu beidaz, guzur da bar, miiñak emonala ta geiago; baiña iñok entzuteko moduan... latuna ta edalea neu? edan-sarria batez bere? Nok ikusi etenau zabuka ibilli eziñik, edo tirlitorlo miiña moteldu-ta?

—Olgetan aitaturiko destaiña mingarriak, benetan esanikotzat artuten dozak ik.

—Olgetan-benetan esan beti, Erroke; olgeteak benetea ekarten dau gero.

—O neure senar morrosko, gizon bana bana-ko, kokotgorri, Txanton sendoa! Bedeinkatua ta onetsia izan dailla i onen ordu gitxitan luze ta

mardotu, sendo ta edertu auan txakolin miragarrria!

—Ene San Antonio ta mutilla! Zek edo zek, gatx andiren batek io bear gauz, Maripa. Iñoiz ez, da gaur onelango zoraildia?

—Txanton: txiki txikitatik, umetatik, Aita ta Ama esaten ikasi genduanetik, bata bestearen lagun izanarren, aspaldiko urteotan alkarregaz bizi izan da bere, ezetedogu, bada, alkar ezautu? Makarra ta eragiña intzan arte guztian, abegi ona egiten eustan; da orain, lodi ta galanta agonean, abegi ta arrera txarra egingo daustak?

—Baiña andia ezta au, Erroke? Gaurarte ni txakilla izan nau ene emazte zoro onek, makala, barritsua, epela, ezereza; gaur barriz morroskoa, banabanako gizona, kokot-gorria, galanta, sendoa. Benetan diardun, Maripa?

Eztakutsu, gizonak, nire senar, txalen begidun au?

—Bai.»

Guztiak baitez esan ebenean, Txanton erdi-siñistuten asi zan beren barriraztasuna; kokota ta arpegia igortzi ebazan gero esku bategaz, da beti langoxeak eukazala uste eban; gorputzari

bere ezeritxan len baiño andiagoa ta mardoagoa. Ezbai onetatik len bai len urtetearren, Errokeri isilleko mandatu bat emon eutsan Txantonek; eta biak, besteak barrea euki eziñik egozartean, subil-ondora ioan zirean.

«Begiratu eik aurra, topiña-barrura, topiñeari zirkiñik ez eragin gero, ura geldi geldi egon daiten; urreratu kurtzelu ori.

—Ta zer? esan eutsan Errokek.

—Begiratu ondo: nik arpegia len langoxe makarra iruntzia ta azurtsua daukat; kokota, beti betiko zantsua ta tximurduna.

—Ik eztaukazak, mutil, begi orrek zuur da ondo: nik, bai uretan da bai aurrez aur edo arpegiz arpegi, arratsaldean baiño andiago, lodiago, mardoago, guriago, ta galantagoa akust.

—Egia eteda kontu ori? Baiña luzatu ta zabaldu banintzok, kaltzak eta txartesa estuago ta laburrago euki bear izango neukez nik.

—Eure soiñekoak bere, eugaz batera azi ta nasaiturik iagozak.

—Zorginkeria da au orretaraezkero, zorginkeria.

—Ur bedeinkaturik ezetedago goian?

—Bai zera! Egon balitzok, etzoan iñor i olan aldatutera etorriko.

—Zorgindurik etenago bada?

—Orretara zorgindutekoan, betorkidaz neuri bere zorgiñok.

—Ezin izan leike au.

—Ezin izan leikeala? Eztakik zer igaro dan amabost egun onen barruan, Gizaburuagako baserri-etxe baten?

—Zer?

—Au baiño barriraztasun arrigarriagoa iazoda an. Ago puskatxu baten, arei ots egin daioedan. Maripa, Leberin, Santi: zatorkiguz sutondora, or zagozanok.

V

Olgetan-benetan

Errokek dei egin eutseneko, beraganatu zirean Maripa ta beste biak. Maripak kontuz ibilteko esan eutsan Errokeri, umea iratzartu ezeian. Errokek baietz erantzun da gero, modu onetan iarraitu eban bere berbaldia edo iarduna: «Besarkada edo laztan bat emon daiogun Txanton ederrari, ezer adierazoten asi baiño lenago. Txanton, dart dart ago i; nik barriz ziur dakit, Txantonek ukabilkada bategaz Leberin zaarra Santi ta neu, irurok, lurrera eratsiko gendukezana. Entzun ondo guztiok.

Pilipe Muitizko deritxan gizon gazte bati, oraindiño urte bi eztireala, sein edo aur makar makartxu bat iaio iakon. Urte ta erdi-inguruan, makal da erkin bai, baiña beste gora-bera baga bizi izan iako sein ori. Oraintxe amabost egun, egubakoitz edo bariaku-arratsalde baten, Pilipe-ren emazteak, seiña lo itxita, Laizoletako errotera edo bolura iru zorrokada gari eiotea eroan ebazan.»

Errokek iarduan artean, Txantonek Leberin zaarrari isil isillik «I, belarrira itandu eutsan, ni orretara nagoana egia da?» Leberin zaarrak barrea euki ezinik «baietz, gizona», erantzun eutsan.

Errokek, Txantonen barruan zer ebillen igarri-ta, aunetara iarraitu eban. «Errotatik urten da etxean sartu zireanean, umea ondo-ezik eta artegaturik topa eban Piliperen emazteak; mosu bat emon eutsan bekokian, baiña ingiraz; beren besoetan artu nai izan eban gero, ta kaltz erpetik oratuaz geiagoko baga, garraisika ta alarauka asi zan umearen Ama. Beren alarauetara ainbeste auzoko batu edo batzandu iakozan: Ama errukarria ikara gorrian da izerdilarritan ikusi ebe-nean, zeri oratu ezekiela geratu zirean. Mari Andres, Maari Andres, deiadar egin eutsen; Mari Andresek (au eban Piliperen emazteak beren izena), begiak zabalik eukiarren, ezeutsen ezer erantzun al izan: adore bagakoa irudian. Nok esan, baiña, an gerta zan guztia? Emakumeak bildurraren oetik aldendu bai, baiña kanporatu nai ezik egozan; gizonezkoak, bata batera ta bestea bestera zabaldu zirean: Piliperen billa

batzuk, beste batzuk osagillearen eske, ta enparauak Abadetan. Abadea iagi al izan balitz orduerdi baiño lenago guztia amaitu ta leneratukozan: zorginkeriak eziban geiago iraungo.

—Erroke, arin amaitu eik; nik len bai len oeratu gura neuke.

—Egon ai puskatxu baten, Txanton; laster atzena emongo dautsat asiriko arlo oni. Aurrenean edo lenengotan esan dot eta egia da: gaur emen Txantoni iazo iakona, angoaren aldean ezta ezer. Pilipe ta osagilleak, eskaratzean sartu ta gero, igarorikoa iakin ebenean, osagilleak sastada bat beren puntzetaz egin eutsan Mari Andresi; Pilipek barriz umea Amaren odolaz ez loitutearren besoetan artu gura izan eban. —Zer dabil emen? esan eban Pilipek arpegia zurbildurik, berunezkoa ala aragizkoa dot ene seme au? —Mari Andres ozta ta nekez beren senera etorri zan. Guztiak iarduen izketan, guztiak alkar aditu eziñik. Noizbait agertu eban beren burua sakristauak, eta guztiai isillik egon eragin da geldi geldi ta estulartean beren eretxia erakutsi eban: «Abadea ondo-eztxuaz oeraturik dagonezkero, Done Eufemiako eliz-zaiñagana umea eroatea

izango da, ene ustez, osabiderik egokiena ta ironena.

—Baiña ara-orduko gautuko balitzakigu? iragarri eban batek.

—Eta zer?, erantzun eban sakristauak.

—Zelan eroan umea? Astuna dago ori, araiño eroan al izateko.

—Astorik ezaldako kortan?

—Iru dagoz, esan eban Pilipek.

—Goazan bada, erabagi eban sakristauak: alkarri begira egoteak eztakar atze onik. Andrazkoak begoz berton, Mari Andres zainduten; goazan gizonok.

Euretariko bati entzun dautsat, Txanton, ekin eban Errokek; zazpi gizonek Done Eufemiako mendira-bidea artu eben, eurakaz iru asto ioazan, irurak bein banan da lepo-azurra arras minberaturik eroan eben ume astuna. Alango arratsik eta gaurik ezeidabe egundo igaro. Arratsaldeko bostak inguruan eldu zirean mendi-barrenera, etxean geldi geldi egon balitzaz!! Errukarriak! Eurai entzutea da bat, beste bat nik azaldutea. Uleak zutiñik edo zutunik eta gorputza

ikarapean eukiten dauz Gizaburuagako gizonak, au gomuta izaten daben bakoitzean.

—Txanton: ezai larritu. Naikoa ezta izango, Erroke?

—Ez, Maripa: egon bein. Ezeizan arratsalde atan eguna bestetan legez gautu. Norbaitek zartada baten odei-ganean estalki baltz da izugarri bat zabaldu-ta legetxez, etorri ei-iaken gaba euren begietara: bat batera, itsu-mustuan, iñok uste izan baga, siñistu ezindako moduan. Eta gero, ai gero! Ujuiak emendik, barre-santzoak ortik; argi bat emen, beste bat arantzago; ioan alde batera ta argia illundu, ioan bestera ta sasiartean arpegia urratu; alkarren barri eze-kien; gorputza, berreun gizonak makillaturik legetxez euken. Gau guztian ibilten, nundik nora eze-kiela: bilin balaunka, musturrez aurrera, buruz beera... ta zelan ez? Gau guzti guztian ibi-lli ta ibilli, Txanton, da auxe da arrigarriena ta beste iazoera guztien azkarrekoa!! eguna argitu iakenean (bat batera ta goizabar baga argitu zan orduan) zirrik edo zirkiñik egin ezpaleben antzera, zazpi gizonak, iru astoak eta zori txarre-

ko umeak alkarren kontran euren buruak ikusi ebezan.

Egon ai, Txanton; txarrena agertu dot eta egon ai; besteok bere ementxe gaiagozak eta ezai lokatu. Alkarri eskuak emonaz iagi bear izan eben, ain egozan eiota!! Astiro astiro, gora ta gora igon eben gero mendi-burura elduarte. Eliz-ondoan oles egin ebeneko, *pekatu baga sortua* esanaz, irurogei urte-inguruko gizon gordin andi bat aurkeztu iaken.

—Zer dakazu edo zek zakaz, gizonak, onen goiz?, onetxek izan zirean eliz-zaiñagandik entzuniko berbaak.

—Garatz arduratsu batek gakaz adiskidea; erantzun eutsan sakristauak.

Onek, igaroriko guztia iragarritakoan, astoganeko umea erakutsi eutsan eliz-zaiñari. Ona emen onek emoniko epaia:

—Zelango begiak daukazuz, gizonak? Umetzako au ezta umea, larogei urteko atsoa baiño: Sorgiña. laurti ta amildu eizu guztion artean ortik beera.»

Ezeban geiago entzun al izan Txantonek: aldi gaizto batek adore baga itxi eban.

Maripak, estu ta larri, olgetan asiaz damuturik, amantalaz beren senarra aizetu eban. Arik gerotxuago, guztien artean goiko gela batera eroan eben Mariparen senar eder galant kokotgorria.

Goian ebilzanartean, Txilik iru edo lau bidar ots egin eban bean; da iñok ezer erantzun ezeutsanean, sueteraiño ioan zan.

Maripa geroago ta keizuago ebillen; ezeban iñok uste senarraren ondo-eztxuak alango zauskadea egin bear eutsanik. «Bein asi ta bertan au iazo bear, esan eban. Ordu txarrean ikusi aut, Erroke, etxerantz nentorrela. I ezaz Erroke, okerra baiño. Ai neure Txanton baketsua!! Kendu zakidaz, gizonak, emendik; ken ken. Begiratu eiozu bat edo batek umeari, ta ezer opa izanez kero, badakizu gauzaak non dagozan, da artu.»

Au entzunaz, Erroke ta lagunak alik isillen beerantz etozan; Txilik euren oiñ-otsa belarriratu ebanean, bide-erdi urten da zer euken itaundu eban. Beren guraria ase ta gero, Txantoni adarra

iotera igon nai izan eban, baiña besteak ezeutsen laketu.

—«Guztion artean txotxolotu dozu Txanton. Nok gero tximista orri zorgiñik eztagoala siñistu eragin?

—Gizona, erantzun eutsan Errokek Txili tximistadunari, nik uste izango naieuan au iazoko zanik? Neu bere siniskorra nok eta bildurtia, edozein gizon gitxi edo asko izan doan antzera; baiña orrenbestekoa...

—Erroke, geldi geldi: gatozan arira. Ni enok gero Txanton. Bildur izan ai eu, gura badok: ezkaizak besteok bildurtizat edo Txantontzat euki.

—Ezaz i, Txili, bein ez bein da baten ez baten bildur izan?

—Txili ez.

—Gabaz bakarrik eta bakartasunean abillenean bere ez?

—Ezta munduan neu bakar bakarrik bizi banintzok bere.

—Izan leike... edo eztakit nik zer esan: orrelango epairik etxoat benetan diardun gizonengandik entzun. Neuk bere gizaseme indartsu ta

barru sendodunak ezautu dodaz; arako neure aitaita, indar-arazoetan entzute andikoa. Berari ta beste askori (onek bere etzirean ustelak) bein baiño geiagotan entzun dautset...

—Zer?

—Gauaz bein edo bein *Damuturen* bat aurkituezkero, biotza taupadaka eukiten ebela.

—Zer, Erroke?

—Esan dodana, Txili.

—Sinistu bere ezin dot ire aitaita sendoa, *damutuak* direala ta eztireala, ikaratu izatea. Damutuak!! Erdi billoizik, txikotaz edo idi-zillaz gorputza odolduten iarduten daben ero batzuketatik taupadaka biotza asi? Biotz txatxarra da, gizonak ezgauzakaitik taup egiten daben biotza.

—Txili: eztau balio izango gero gauza bat esan da beste bat egiteak. Or gau-erdi-inguruan norberen gerizarik bere ikusten eztan gau illun baten, buru-utsik, ortozik edo orpo-utsik eta erdi-billoizik, erraldoia lango Damutu andi bat begien aurrera, eu bakarrik agoala, aurkeztuko balitzakik, ezintzake, Txili, bildur izango?

—Ona, Erroke (ukabillaz maiari ots eragiñaz esan eutsan Txilik): ire aitaita baizen sendoa

enok; onelan da guzti bere inpernuko deabrua bera Damutu-iantziaz agertuko balitzakit, eta iarraituteko esango baleust bere, enintzake bildur izango, eneuke atzera egingo. Zelango biotza da taupadaka dabillen biotza? Zanen batetik dingilizka edo esegita daukagula uste aldok?

—Naiago neuan, Txili, aitatu dauan ori aitatu ezpaeu.

—Ezai txakilla izan i bere, Leberin. Ekarri eik txakoliña, ta gaioazan gero geure Txantontxu ikustera.

VI

Aupada bidebagako baten atzea

Markiñarako urteeran, *Atea* deritxon urimugan eukan Perrandes mandazaiñak ostatua. Berarizko apaingarririk ezeukan etxe onek; beren ormetan ezeben iaubeak iñoiz ezetariko zuzenbiderik edo igargarririk ezarri; au gorabera, Lekeitiar guztiak antxiñatxutik *Mandazaiñentzako Ostatua* esaten eutsen etxe oni. Iru ate andi eukazan etxeak: bi kortarakoak, goiko bizi-toki ta ganbararakoa irugarrena.

Lekeitioko uriak, bai orduan da bai arrezkero, kale luze luze bat dauko, bertako zurkulu ia guztiak erakusten dauzana. Beste kaleak (onen aldean txikiak) erdi-konturatu baga bertara erotaten dabe bat, zein da errekatxuak ibai andira daroezan urak legetxez.

Iru mako edo arri-uztai egozan kalean bertan: kai-ondoan bata, gaurko uri-etxeari dautsala bigarrena, bestea *Ate* aldean; eta iruretan zerutarren irudiak lurtarren atsegiñerako eregi eba-

zan iaiereak edo onerazpenak. Kale onetantxe egoan Txiliren etxea, kale onetantxe Mandazaiñentzako Ostatua, ta kaleon bertan igaro zirean esateko daukaguzan gertaera gomutagarriak.

Gau atan ezekian mandazaiñak zer erabilen esku-artean. Txiliri erraiak ardaoz berotuezkero, beren alabea emaztetzat eskatu ta baietz entzutea, atzerapen bagako gauzea izan bear ebela uste izan eban: ezeutsan ezetz erantzun, baiña baietz bere ez; eta gizonak, beren ustez, zerbait eskatu dakionean bai edo ez, garbi garbi, zeatz zeatz, soil soil da luzapen baga erantzun bear dau. Berari iñok (Kataliñek izan ezik) beren iru mandoak eskatu izan baleutsaz, etzan atzera begira ta burua austen egon izango: ez esan da kitu.

Mandoai askan garagarraren orde z lepoko estalkiak edo berogarriak ipiñi eutsezan iakitizat; mando errukarriak bein baiño ezeben burua makurtu, agiñak erakutsi barriz bein bere ez. Ikustekoa zan orduan Perrandes, argimutilla eskerrean da gorostizko makilla eze bat esku-man eukazala, aiñenka ta biraoka, bein banaan

Tordillori, Carbonerori ta Platerari bizkarazurra neurtuten.

Zori onean da adiunez iatzi zan goiko atsoa (Madalen eulea) aparia maian eukala Perrandesi esatera.

—Zer nai, *patrona*?

—Apaldu nai izanezkero...

—Apaldu eu.

—Mando gaisoak! ezeizak orrenbeste64 io.

—Isillik i, *arraioa*.

—Zer egin etedaue bada, gaisook?

—Garagarra neu emon ta ez ian. *Tordillo, come, rre... diez.*

—Olan ioezkero, eu il ezaien kontuan ibilli ai... Baiña Perrandes, zelan iango dabe zer-ian eztagoan lekuan?

«Mandazaiñak, beren uts-egiña ezautu ebanean, Ama batek seiñari langoxe ereguak eta palaguak mandoai egin eutsezan. Iñoiz baiño garragar geiago iruntzi eben oneek egun atan. Euren iaubea, kortako egikizuna amaitu ebanean, Madalen aurretik argi-mutillaz ebala, gora ioan zan.

Apari ugaria ta onuratsua gertu eutsan Madalenek, baiña alperrik: ezaban ezer ian al izan. Arrautzatan, berak ianala ta geiago egozala esan eutsan, da alperrik; alperrik iardu eben Madalenek eta beren seme zaarrenak errian urte atan gertariko guztia adierazoten; alperrik osagilleari ots egiteko igitu gura izan eben. Ez, esan eutsen Perrandeselek: berba auxe ta *gau on* baiño besterik ezeben beronen aotik entzun.

Oi ebanez, kortara etzatera iatzi zanean, ezeutsen Kataliñen senargeiak mandoai bestetan legez beren asmorik erakutsi; ez, Erriojara noiz ioan bear euen esan; ez lepoa, Kataliñen izena ta edertasuna aitatuaz, igortzi ta palagatu.

Argiari putz egin da gero, soiñeko ta guzti etzan zan lasto-zorro ganean. Lau ordu baiño geiago igaro ebazan bira biraka, loari burutasunen artean ostatu emon eziñik. Beren asmoak bete baleuz, ezebazan Txantonen emazteak urte asko munduan iraungo.

Gau-erdia baiño gerotxuago zutindu edo oiñen ganeratu zan; eta argia isiotea gogoratu baga, estalki andi bat topa ebanean, beraz batu

ta kaletik urten bage Arranegi-alderantz ioan zan.

Txiliren etxe-aurrera eldueran, atea beste etxeetakoa legez idigirik aurkituarren, atarian oiñak ipinten asiaz batera, itxas-ertzerako bidea artu eban. Eztakigu, baiña, ala bildurrez, ala lotsaz, ala zerez edo zegaitik ezaban bete gura izan beren asmoa: Txilin alabea ostu edo ebatsi, ta goizalde atantxe Erriojara eroatera.

Talan egotaldi on bat egin da gero, bigarrenez lengo lekura etorrela, oiñ-ots durunditsua entzun eban Txiliren etxeko mailletan. Zer iazoko, alboko atari baten ezkuta eban beren burua, garrikopeko gaiñibetea eskuratuten egoanartean. Mailletan beera etorrenak ezeutsan asko itxaron eragin: ondo begiratu eutsan Perrandese, baiña ezetara ezaban ezautu al izan; eta arrausi egikeran ezautu ezpaleu, gizon bat gitxiago ta eraille bat geiago euki izango alebazan Lekeitioko uri baketsuak.

Txili zan Perrandese aurrez aur eukan gizona. Zek iagi eragin eutsan ordu atan? Ezekian mandazain buru-andiak, Txili *seiñeroa* zanik;

eze kian ordu atantxe edo belutxuago Talara ioan bear izaten ebanik: ostean ezeutsan iarraituko.

Txilik egikizunez eguraldia egunean egunean aztertu bear izaten eban. Onetarako, zein euritan zein aterritan, goizaldea baiño askozaz lenago ioaten zan Talara; an izarrai begiratu, odeien azatza kontuan artu, aizea ezautu ta itxasoa zelan egoan ikusirik, txalupetako nausiai ots edo oles egiten eutsen. Gero txalupa maisuakaz batera osteratu bear izaten eban Talara; eta guztien artean eguraldia alik zeatzen aztertutakoan, itxasoraterik egonezkero, dei *egitekoai* dei egitera ioaten zirean.

Txili odeietara begira ebillenartean, mandazaiña baztertxu baten iarri zan gaiñibetea eskuetik kendu baga.

Gauza andi ta beren moduko bat ikusi eban Txilik, *Tala goikotik* beraganantz etorrela, baltzaren baltzaz illunetan bere geriza egiten eban. Urreratu iakonean, «gau on, adiskidea, esan eutsan Txilik; goizetik gabilz, goizetik.

—Nai goiz nai berandu, iri zer?

—Asarrez dator mutil au: geu bere bada drogarako ezkozak txarrenak. Nor az eu, tximista ori?

—Enakusk?

—Nik ez ondo, eure eskutzar onetako zigorra izan ezik. Tema egingo neuke Damutu eroen bategaz diardudala. Nondik nora abil eu?

—Eztaukat barriketan iarduteko astirik; baiña itaune edo galdeera geiago ez egitekoz eran-tzungo dauat. Gau guztian, nundik nora eztakidala ta neure gerizea baiño beste lagun baga, ibilli nabil; egun-sentia baiño lenago, Oiz-barre-nera ioan nai neuke, nundik baneki.

—Egun-sentia baiño lenago? Mau mau! ezta inpernuko deabrua baintz bere.

—Lagun on bat baneuko, bai.

—Ori ikustearren...

—Ator.

—Baina nik...

—Orretaraezkero, berba biko gizona az i.

—Ez ni.

—Bart euk ezeuan eskiñi, edozein Damuturi lagun egingo euskeola?

—Baiña...

—Atxakiak, akiakulak eta estakuruak daukazak ik.

—Eta zein tximistak dei egingo dau, itxasoraterik badago?

—Eguraldi txarra, txalupaak iazo ezindakoa balego, iarraituko eusket?

—Bai, zegaitik ez?»

Au esanaz, eziban Txilik puskatxu baten aurreko laguna ikusi. Agertu iakonean, modu onetan iarraitu eben lengo autua:

—«Orra or mendebal gogorra ta ugarte ori gaiñako olatuak.

—Tximista gorria! ni baiño igarle obea az.

—Baator ala ezator?

—Tira.»

Parrandesez, asarrezko autu labur au entzun ebanean, ezer aditu ezarren, Txiliren alde urten gura izan eban, baiña egiñala egin da bere, eziban beren burua lokatu al izan: orma-kontran norbaitek inka ta legez eukan gorputza.

Beren paretik irago zireanean, Txiliri oles egi-tea otu iakon; baiña ekandu txarrekotzat euki ezeian, isillik gelditu zan.

Bera iagi-orduko, Txili ta laguna Done Peruren makopera eldu zirean. Alango irudien aurrean, Damutu guztiak eskuetako zigorraz gorputza astindu eroen. Baekian Txilik ekandu au; ta beren laguna aurrera ioala ikusi ebanean, «Adiskidea, esan eutsan, irudi done baten aurrean ago. Lege oneko Damutua baaz...

—Eta iri zer?

—Niri neuri... ezer ez, baiña...

—Bildur az?

—Bildur, zegaitik?

—Iarraituko daustak?

—Noranai.»

Andik bigarren makopera Andra Mariaren irudidunpera bide andirik ezeuken, da gelditxuago ioan da bere laster elduko zirean. Orduantxe bere Txilik ezaban beren laguna gorputza astinduten ikusi, ta eskuak kaltzerpean sarturik agiraka asi iakon, berba onek esanaz:

«Euk eure gorputzar ori astinduteko adorarik ezpadaukak, neuk eskuak berotutearren makillatu edo zigortuko dauat, bardin baderitxok.

—Berotuteko gogoak daukak? Berotuko az. Arira eztatozan itauneak gizon txakillak egiten dabez.

—Bada arrain ona eu eteazan...

—Bildur az?

—Zegaitik diraustak ori?

—Bildur az?

—Ez.»

Mandazaiñak, arin ibiltzen oituta egon balitz bere, ezeutsen aurrea artu al izango. Arek eroen abiadea!

Andra Mariaren makopetik irago bear ebanean, dingilizka ta gelditu-gurarik ebillen argitxua ikusirik, gorantz begiratu eban Perrandek; ezekian, baiña, zelan azaldu, zegaitik edo zerik zetara erabillen burua albo alboka kristal edo beiraarteko irudiak. Geratu baga bigarrenez bertara begiratu eban, da argi ziriña ta illuntasun ao-zabala baiño besterik ezaban ikusi. Gaiztake-ria ontasunetik eta ezaintasuna edertasunetik ondoen ezautu daroaguzan antzera, illuntasuna begitanduteko bere, argia bear izaten dogu.

Aurretik ioazan bien oiñ-otsak entzueran, berak baiño obeto apaldu bear izan ebela gogo-

ratu iakon Erriojako kaltza laburdunari; atsen egin da lotaratutea bere, buruak emon eutsan, baiña zer esango eban Txilik, besteagaz burru-kara ioan da beren laguntasunaren bearrean aurkituezkero?

Mandazaiñari burutasun onek gogoratu-orduko, irugarren makopera eldu zirean beste biak. An bere, zigorraz ezer egin baga ta burua lotsaz legez makurturik, etzan gelditu Txiliren laguna. Zerbait esango eutsan Txilik, besteak katamotzaren begiak langoxe sutsuakaz albokera begi-raturik, «aurrera» esan ezpaleutso.

Uriko atzenengo etxea lepo-aldean itxi ebe-nean, Txilik (besteari zerbait erasotearren nire ustez) izerditan egoala ta gelditxuago ibilli ta bere, elduko zireala esan eutsan.

—«Izerdia? Bildur azalako ago i, oskil ori, izerditan.»

Beren buruagaitik oskilla entzun ebanean, esku biak ukabildu ta astakeriren bat esan da egitera ioan seiñero indartsua; baiña lagunaren atzetan amar erpe, amuak langoxe okerrak, eku-sazala begitandu iakon, da arritu-ta aoa zabalik eta arnasa baga gelditu zan.

—«Bildur az, oskil ori?

—Ez,» arrausika legetxez erantzun eban; eta zelan ezekiala, orduantxe aoak emon eutsan beren bizitza guztiko lenengo guzurra.

Ordurik aurrera, Txantonen txakolintegian esan ebana gomuta ez izatearren, begiak erdi-itxirik, lagunaren oiñ-otsak banan banan zeinbatu edo kontaten abia zan Kataliñen Aita. Alan da guzti bere ezin aaztu ebazan Damutuaren begi ta erpeak.

Txilik uste ta gura eban baiño nekezago ta beluago eldu zirean *Kristo Portalekora*.

Araezkero, Damutu-ezaugarririk erakutsi ezik, ezeutsan aurrera lagunduko: alperrik bestearen aotik txakilla, oskilla ta bildurtia ta edozetariko iraiñak entzun. Eldu zirean noizbait. Damutua, laungoikozko irudi kurutzeratua ez ikustearren, pillara edo metarri-atzetik aurreratu zan. Txilik, zerbait esateko gurariaz, burua iaso ta begiak zabaldu ebazanean, auntzaren musturra ta agiñak begitandu iakozan bestearen arpegian; eta katai batek emoniko gili gilia langoxea eukalakoan, eskuaz kokota igortzi ebanaz batera, barre-algara izugarri bat egin eutsan auntz-

arpegidunak. «Bildur az» itandu eutsan, baiña ez gizon-berbakaz, auntsaren barreakaz baiño: Txilik ezeutsan ezer erantzun.

Mandazain mokor-astunak eurai obeto iarraitutearren, kortan sartu ta iru mandoetatik bizkorrrena azpiko laguntzat artu eban: onetarako ezeban oinkadarik galdu bear izan. Arre *Tordillo* esan da alik ariñen besteen atzetiko bide ziorra iarraitu eban.

Txili gaisoari bitartean, gorputzaren arintasunak burua ia zorabiatuarte astundu eutsan. Geroago ta ariñago ioazan, alkarren leian eritxi baten, baiña bera konturatu baga: Auria-ko bide medarretik Arrupaiñen zear, Leako zubitik irago bear izan eben *Oleta* atzean isteko; eta aingiratako toki arek beren etxeko zurkuluak baizen ondo iakiñarren, ezeban ezautu ez etxerik, ez ibairik, ez zubirik, ez olarik.

Oibar-ingurura eldu zireanean, Txanton ilzala bururatu iakon, da beren *Gauillean* edo *Gauelan* egoalakoan, kaltzaak aratu ta *errosario-garauak* atera ta amabost arenak esaten abia zan.

«Alperrik»; esan eutsan lagunak. Berak, lotorditatik itzartu-ta legez, aoa zabalik begiratu eutsan; «alperrik» esan eutsan bigarrenez besteak. Txili, sugoiaren aurrean txoriak egoten eidirean gizan, begiak zarratu eziñik egoan: biak geldi, biak alkarri begira.

Bildurra bera aragiz iantzi ta gizondu al balitz, elitzake Txili egoan baizen margul da kolorga edo zurbil egongo. Damutuak burpil baten bira biraka milla arpegi balebilz langoxe taiua erakusten eutsan Txiliri: txakurrik beterre ta surzapalenak, auntzik zaar da bizartsuenak, urderik itxusi ta zikiñenak eta beste euron antzeko milla abere-muetak Damutuaren sorburuan burua agertuteko itunea egin ebela irudian. Txili iaustera ioan, bestea kar kar kar abia iakonean: «Txili sendoa, entzun ondo bein da betiko. Bilduraz?

—«Antiguako Ama Maria, bildur naz» esan, da Oibar-ko Elizatxuko atea eskuakaz ioaz, auspaz edo aospez barrura iausi zan.

—«Txili (beren erraietako orroi arrigarri bategaz esan eutsan orduan Damututzakoak), Txili: beste bein baketan laga eiok inpernuko deabrua-

ri. Neu nok. Ona emen ezaugarria. Neurea intzan, neurea. Eskerrak emon eiozak eskuetako orri ta agoan lekuari.»

VII

Guena

Laster agertu zan mandazaiña. Elizatxu-aurreko bidea baiño besterik ezeukan aurreratu-teko. Urruntxutik ikusi eban bertako argia. Urre-ratu zanean, geriza andi bat argipean ikusirik, mando-ganetik iatzi, arnasaz bete ta kurutze bat egiñaz barrura sartu zan. Ketan egoan atea ta esku andi baten ezaugarria eukan ezarririk.

«*¿Quién eres?* itandu eutsan, kaltza-barrene-tik oratuak, auspaz egoanari.

—Perrandes, iaso naik.

—Txili, zelan emen?

—Aingeruak ekarri abe ona. Nik onen saritzat emon al daikedan gauzarik balego...

—Badago.

—Zer?

—Katalin.

—Bai.